

معناشناسی خرد

Microsemantics

Farhad Sasani

© 2024 Logos Publications

معناشناسی خرد

فرهاد ساسانی

عضو هیئت علمی دانشگاه الزهراء

سرشناسه: ساسانی، فرهاد، ۱۳۴۹ -
عنوان و نام پدیدآور: معناشناسی خرد/فرهاد ساسانی.
مشخصات نشر: تهران، لوگوس، ۱۴۰۳
مشخصات ظاهری: ۴۴۳ ص.: مصور، جدول؛ ۲۱/۵×۱۴/۵ س.م.
شابک: ۷-۴۴-۵۶۱۳-۶۲۲-۹۷۸
وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا
یادداشت: کتابنامه: ص. ۴۳۰-۴۱۷؛ همچنین به صورت زیرنویس.
یادداشت: نمایه.
موضوع: معنی‌شناسی
رده‌بندی کنگره: ۳۲۵
رده‌بندی دیویی: ۴۰۱/۴۳
شماره کتاب‌شناسی ملی: ۹۷۸۰۹۳۴
اطلاعات رکورد کتاب‌شناسی: فیبا

معناشناسی خرد فرهاد ساسانی		
طراح جلد: سید مهدی حسینی		ویراستار: ع. رهنما
شمارگان: ۳۰۰	شابک: ۹۷۸۶۲۲۵۶۱۳۴۴۷	چاپ اول: ۱۴۰۳

برای اطلاعات بیشتر ترکد فوق را اسکن کنید و به وبگاه نشر لوگوس بروید.

قیمت: ۵۰۰۰۰۰ تومان

تمامی حقوق این اثر محفوظ است. تکثیر یا تولید مجدد آن کلاً یا جزئاً، به هر شکل اعم از چاپ، فتوکپی، اسکن، صوت، تصویر یا انتشار الکترونیک بدون اجازه مکتوب از نشر لوگوس ممنوع است.

ایمیل: info@irlogos.com

تماس با مرکز پخش: ۰۹۰۲ ۱۵۴ ۰۰۴۲

فروشگاه برخط لوگوس: www.irlogos.com

فهرست

پیش درآمد.....	۱
بخش یکم: معنا و معناشناسی.....	۵
فصل یکم: چیستی معنا.....	۷
۱.۱ درآمد.....	۷
۲.۱ معنا، فهم، تعبیر.....	۸
۳.۱ چهار عامل معناآفرین.....	۹
۴.۱ معنا: دلالت و تداعی.....	۱۱
۵.۱ معنا و کاربرد: رخداد کلامی.....	۱۵
۶.۱ معناپردازی.....	۱۹
۷.۱ معنای افزوده: جانیشینی، همنشینی، درنشینی.....	۲۴
۸.۱ سه وجه معنا.....	۲۷
۹.۱ برآمد.....	۳۱
فصل دوم: جایگاه معناکاوی.....	۳۳
۱.۲ درآمد.....	۳۳
۲.۲ نشانه‌شناسی: از معناشناسی تا کاربردشناسی.....	۳۳
۳.۲ جایگاه معناشناسی و کاربردشناسی.....	۳۶
۴.۲ گفتمان کاوی: تحلیل کلام یا تحلیل گفتمان؟.....	۴۱
۵.۲ برآمد.....	۵۱
فصل سوم: سطح مطالعه‌ی معنا.....	۵۳
۱.۳ درآمد.....	۵۳
۲.۳ واژه: قاموس واژه و صورت‌واژه.....	۵۳
۳.۳ گزاره، جمله، گفته.....	۵۵
۴.۳ متن.....	۶۲
۵.۳ بافت پویا.....	۷۳
۶.۳ برآمد.....	۸۰

۸۱	بخش دوم: جنبه‌هایی از معناشناسی خُرد
۸۳	فصل چهارم: شبکه‌ی معنای واژگانی
۸۳	۱.۴. درآمد
۸۵	۲.۴. تقابل
۹۱	۳.۴. شبه‌هم‌معنایی
۹۹	۴.۴. رابطه‌ی جزء و کل
۱۱۲	۵.۴. هماوایی و هم‌نویسی
۱۱۶	۶.۴. هم‌نامی
۱۲۱	۷.۴. دوگانه‌نویسی و دوگانه‌گویی
۱۲۳	۸.۴. همایی و حوزه‌های معنایی
۱۲۵	۹.۴. برآمد
۱۲۷	فصل پنجم: دگرگونی معنایی
۱۲۷	۱.۵. درآمد
۱۲۸	۲.۵. فرایندهای واژه‌سازی ساخت‌واژی در اسم، صفت و قید
۱۳۳	۳.۵. سازوکار بیان فعل‌های تازه
۱۴۴	۴.۵. فرایندهای واژه‌سازی پس‌صرفی
۱۵۳	۵.۵. فرایندهای واژه‌سازی نوایی
۱۵۶	۶.۵. معناگستری: گسترش معنای واژه‌ها
۱۷۹	۷.۵. معناگردی
۱۸۱	۸.۵. نوواژگی: همگانی‌سازی و ابداع
۱۸۲	۹.۵. وام‌گیری و گرت‌برداری
۱۸۴	۱۰.۵. برآمد
۱۸۵	فصل ششم: رویکرد تجزیه‌ای به معنا
۱۸۵	۱.۶. درآمد
۱۸۸	۲.۶. کارایی‌ها و کمبودهای رویکرد تجزیه‌ای معنا
۱۹۰	۳.۶. مقوله‌بندی

۲۰۰.....	۴.۶. پیوستارنگری کیهانی
۲۰۱.....	۵.۶. نمونه‌هایی از کاربرد تجزیه‌ی معنا
۲۱۸.....	۶.۶. برآمد
۲۱۹.....	فصل هفتم: ارجاع و اشارگی
۲۱۹.....	۱.۷. درآمد: ارجاع، اشارگی، نمایگی
۲۲۰.....	۲.۷. عبارت‌های اشاری
۲۲۲.....	۳.۷. گونه‌های ارجاعی
۲۲۹.....	۴.۷. سوی ارجاع
۲۳۱.....	۵.۷. کانون ارجاع: دید
۲۳۴.....	۶.۷. ارجاع چندگانه: ارجاع به جهان‌های ممکن
۲۴۱.....	۷.۷. درهم‌آمیزی فضاهاى ذهنی
۲۴۴.....	۸.۷. برآمد
۲۴۷.....	فصل هشتم: نقش‌های معنایی
۲۴۷.....	۱.۸. درآمد
۲۵۱.....	۲.۸. نقش‌های معنایی
۲۵۶.....	۳.۸. فرایند مادی
۲۷۸.....	۴.۸. فرایند ذهنی
۲۹۰.....	۵.۸. فرایند ربطی
۳۰۸.....	۶.۸. فرایند رفتاری
۳۱۰.....	۷.۸. فرایند کلامی
۳۱۴.....	۸.۸. فرایند وجودی
۳۱۶.....	۹.۸. بازنمایی‌های متفاوت
۳۱۷.....	۱۰.۸. فرایند فراگیر: گذرایی با برداشت کُنایی یا ارگتیو
۳۲۰.....	۱۱.۸. برآمد
۳۲۳.....	فصل نهم: ترکیب‌بندی بندها
۳۲۳.....	۱.۹. درآمد

۳۲۵	۲.۹. حرف اضافه، پیوندنما و افزوده
۳۳۱	۳.۹. بند آزاد
۳۳۴	۴.۹. بند وابسته‌ی اسم و صفت
۳۴۶	۵.۹. بند اسمی
۳۵۲	۶.۹. بند قیدی و پیوندنماهای وابسته‌ساز: ناهمپایگی نحوی
۳۶۱	۷.۹. برآمد
۳۶۳	فصل دهم: زمان و نمود
۳۶۳	۱.۱۰. درآمد
۳۶۳	۲.۱۰. زمان
۳۷۴	۳.۱۰. نمود
۳۸۳	۴.۱۰. برآمد
۳۸۵	فصل یازدهم: وجه‌نمایی
۳۸۵	۱.۱۱. درآمد
۳۸۶	۲.۱۱. وجه‌نمایی
۳۹۰	۳.۱۱. دستگاه وجه‌نمای فعل
۳۹۶	۴.۱۱. فعل‌های ساده و فعل‌های گروهی وجهی
۴۰۲	۵.۱۱. افزوده‌های وجه‌نما
۴۰۴	۶.۱۱. ساخت‌های وجه‌نما
۴۱۲	۷.۱۱. گواه‌نمایی
۴۱۵	۸.۱۱. برآمد
۴۱۷	کتابنامه
۴۳۱	نمایه

پیش‌درآمد

در نوشته‌های مختلف تعریف‌های به‌ظاهر مشابهی درباره‌ی معنا و معناشناسی شده، ولی در عمل گاه گستره‌ی آن و مرزهایش با حوزه‌هایی چون کاربردشناسی، گفتمان‌کاوی و نشانه‌شناسی ناروشن، مبهم و سردرگم‌کننده مانده است، بویژه آن که در فهرست کتاب‌های مربوط به هر حوزه، بخش‌های مشترک زیادی یافت می‌شود. بیش از سه دهه توجه به مسائل معنایی در نشانگان‌های گوناگون و بیش از دو دهه تدریس حوزه‌های مرتبط با معناشناسی، تجربه‌ی کتاب معناکاوی: به سوی نشانه‌شناسی اجتماعی در سال ۱۳۸۹ و مرور دیدگاه‌های گوناگون به من‌آموخت که گزینه‌ی کارآمدتر در برخورد با پدیده‌های معنایی ورود از مجرای ارتباط، نگاه از بالا به پایین به زبان و نگاه فراگیر است.

همین نتیجه‌گیری بیش از یک دهه است مرا درگیر نوشتن این کتاب و کتاب معناشناسی کلان کرده است تا بتوانم در حد امکان پدیده‌های مختلف معنایی را منتقدانه بکاوم، در عمل با داده‌های واقعی بررسی کنم و نگاهی یکدست ارائه دهم. از این رو، در این کتاب لزوماً متعهد به رعایت موضوع‌ها، الگوها و دیدگاه‌های فرد یا نظریه‌ای خاص نبوده‌ام، اگرچه از تقریباً همه‌ی آن‌هایی که می‌شناسم، بویژه

رویکردهای ارتباطی، نقشی ورده‌شناختی بهره برده‌ام. همچنین در این راه، بیش از هر چیز مطالعه‌ی فارسی و زبان‌هایی که کم یا بیش می‌شناسم راهگشا بوده است. در نگارش این کتاب سه نکته اهمیت بسیار داشته است: ۱- توجه به معنای ارتباطی، ۲- تلاش برای دربرگیری مسائل معنایی مطرح شده در منابع مختلف بویژه اگر در راستای نگاه کتاب بوده باشد، و ۳- تلاش برای این که مطالب این کتاب امکان طرح در یک کلاس دانشگاهی در سطح تحصیلات تکمیلی را داشته باشد. در این راه، بیش از هر چیز الگویی که طی سالیان گذشته یافته‌ام راهگشا بوده است. این رویکرد به معناکاوی در نهایت تلاشی است برای مطالعه‌ی معنای ارتباطی در نشانگان‌های مختلف.

با این توضیح، چون امکان طرح همه‌ی مسائل در یک کتاب نبود، سرانجام در دو سه سال پایانی نگارش کتاب، آن را به دو بخش تقسیم کردم: ۱- معناشناسی خرد و ۲- معناشناسی کلان. معناشناسی خرد بررسی معنا در قالب اصول و قواعد مختلف همه‌ی بخش‌های زبانی با نظر به بافت است چنان که بررسی مسائل معنایی تا حد زیادی پیش‌بینی‌پذیر باشد. ولی معناشناسی کلان بررسی معنا در قالب متن و با حضور دو سوی ارتباط و در نتیجه مسائلی است که پیش‌بینی‌ناپذیرتر باشد. البته باید تأکید کرد که لزوماً مرز روشنی میان آن‌ها نیست. این تقسیم‌بندی هم ضرورت عملی بوده است هم نظری. در عمل، پرداختن به همه‌ی مسائل و نیز طرح آن‌ها در یک کلاس امکان‌پذیر نیست چنان که مطالعه‌ی معنا در دانشگاه‌ها در قالب درس‌هایی چون «معناشناسی»، «کاربردشناسی»، «تحلیل‌گفتمان» و یا حتی «جامعه‌شناسی زبان» طرح شده است. در نظر هم پیش‌بینی‌ناپذیری معنا و معناپردازی عاملی تعیین‌کننده بوده است.

پس در این کتاب، جز در بخش نخست، «معنا و معناشناسی»، که لازم بود جنبه‌های بنیادین، تعریف‌های اصلی، الگوهای کلی، نگاه نظری و کلیدواژه‌های پایه در سه فصل «چستی معنا»، «جایگاه معناکاوی» و «سطح مطالعه‌ی معنا» معرفی و مرور شود، در بخش دوم به مسائل مهم‌تر، پیرکاربردتر و ضروری‌تر در حوزه‌ی مطالعات معنایی در سطح خرد پرداخته شده است. همان‌گونه که اشاره شد، در این کتاب،

بیش‌تر به جنبه‌هایی از معنا و معناپردازی اشاره شده است که بدون دخالت گویشوران و جنبه‌های پیش‌بینی‌ناپذیر و خارج از انتظار قابل بررسی است. جنبه‌هایی از معنا که پیش‌بینی‌ناپذیرتر و وابسته به نیت و تعبیر گویشوران است در کتاب معناشناسی کلان: کاربردشناسی اشاره شده است. در این کتاب به ترتیب در بخش دوم، به این موضوع‌های پرداخته‌ام: «شبکه‌ی معنای واژگانی» و روابط معنایی میان واژه‌ها، «دگرگونی معنایی» و امکانات بیان معناهای تازه با سازوکارهای دستوری و فرادستوری گوناگون و تغییرات معنایی در واژه‌ها، «رویکرد تجزیه‌ای به معنا» و چگونگی استفاده از الگوهای مختلف برای کمینه‌های معنایی در حل برخی مسائل زبانی و نیز الگوهای مقوله‌بندی، «ارجاع و اشارگی» در جهان‌های ممکن متفاوت، «نقش‌های معنایی» و امکانات واژگانی و دستوری گوناگون برای بازنمایی اندیشه و تجربه‌ی انسان، «ترکیب‌بندی بندها» و امکانات نحوی متنوع برای بازنمایی ایده‌های متفاوت، «زمان و نمود» و شیوه‌های تبلورشان در واژه‌ها و دستور، و سرانجام «وجه‌نمایی» و بررسی امکانات بازنمایی نگرش گویشوران به حقیقت، الزام، تمایل و تداول. چون در بخش یکم، به تفصیل به مسائل بنیادی و کلیدواژه‌های لازم پرداخته‌ام، بیش از این در این پیش‌درآمد درازنویسی نمی‌کنم.

در کتاب معناشناسی کلان نیز به جنبه‌هایی از معنا و معناپردازی اشاره شد مانند آگاهی (اطلاع)، شناختگی و ناشناختگی، برجسته‌سازی و پنهان‌سازی و از جمله آغازگی و مبتداسازی، انسجام و گره‌های انسجام‌بخش در متن، چینش متن و گام‌بندی متن در گونه‌های مختلف زبانی، برداشت و تعبیر، منظور و نیت، معناشناسی در نشانگان‌های غیرزبانی، و سرانجام معناشناسی کنشگرانه که به مطالعات انتقادی مسائل اجتماعی، سیاسی و تاریخی زبان می‌پردازد.

از این گذشته، یادآوری می‌شود برای آشنایی با دبیره‌ی پارساوا، که برای واجنویسی در این کتاب استفاده شده است، به کتاب پارسی یار ۱ (ساسانی و همکاران، ۱۴۰۲: ۲-۱۸) مراجعه کنید.

امید است در رساندن آنچه بیان کرده‌ام موفق بوده باشم و این کتاب گامی دیگر در مسیر معناکاوی برداشته باشد. بی‌شک کمبودهای فراوانی دارد که باید با

مطالعه‌ی بیش‌تر در دیدگاه‌های مختلف، بررسی داده‌های زبانی گوناگون و راهنمایی از کسانی که با نیک‌سگالی راهنماییم خواهند بود در جبران‌شان بکوشم.

فرهاد ساسانی

مرداد ۱۴۰۳